

JÓZEF STACHYRA, JACEK ŁUKASIEWICZ

*Badanie porównawcze nad rozumieniem pojęć
i sytuacji religijnych przez uczniów głuchych i słyszących
(ekspresja werbalna i rysunkowa)*

A comparative study on the understanding of notions and religious situations
by deaf and hearing pupils (verbal and plastic expression)

Deprywacja poznawczej funkcji analizatora słuchowego powoduje już od wczesnego dzieciństwa poważne konsekwencje w każdej sferze rozwoju psychicznego człowieka; nade wszystko utrudnia przebieg komunikacji językowej jako istotnego czynnika w procesie wszechstronnego rozwoju intelektualnego, społecznego i religijnego. Głuchota powoduje, że już sam proces spostrzegania przebiega wolniej niż u słyszących, powodując niepełne rozumienie obserwowanych zjawisk. Dzieci głuche mają trudności w ustalaniu relacji między przedmiotem (całością) a jego poszczególnymi elementami. Przejawiają swoistą bezradność w tworzeniu nowych kryteriów klasyfikacji, a także w przechodzeniu od rozumienia informacji „obrazowych” do symbolicznych – pojęciowych.

Brak pojęciowego wyodrębniania i ujmowania istotnych cech zuboża ich poznanie, ograniczając je głównie do funkcji percepcji. Dziecko głuche zapamiętuje mniej związków między cechami i przedmiotami. Z powodu małej sprawności językowej odtwarzanie zapamiętanego materiału jest mechaniczne, na ogół bez uchwycenia związków znaczeniowych.

Wspomniane cechy rozwoju procesów poznawczych rzutują w oczywisty sposób na sprawność myślenia osób z wadą słuchu. Zubożony zasób wiedzy oraz trudności w posługiwaniu się mową sprawiają, że dominuje u nich myślenie konkretno-wyobrażeniowe. Ograniczona jest zdolność do uogólniania. Wytworzone we wczesnych okresach rozwojowych percepcyjne schematy uogól-

niające pozostają u głuchych długo na poziomie konkretnym i stopniowo zmieniają się zależnie od rozwoju mowy. Tak więc etap myślenia abstrakcyjnego jest osiągnięty w niewielkim zakresie. Ponadto język migowy, często jedyna forma komunikacji niesłyszących, wpływa znacząco na ich sposób myślenia i rozwój strategii poznawczych, różnych od strategii typowych dla osób słyszących.

Rozwój i funkcjonowanie procesów poznawczych oraz sposób porozumiewania się znacząco kształtują osobowość człowieka. W całościowym jej wymiarze szczególnie miejsce zajmuje sfera życia religijnego. Ważną rolę w rozwoju tej sfery odgrywa poziom słownego porozumiewania się. Już od wczesnego dzieciństwa rodzice ukazują dziecku hierarchię wartości zarówno swoim postępowaniem, jak i słowem. Informują je o potrzebie szacunku i miłości wobec Bytu Transcendentnego. Dziecko zdobywa o nim informacje początkowo kształtowane przez analogie. W miarę czasu na bazie rozwijającej się mowy tworzy sobie pojęcia na różnym poziomie abstrakcji, ważne do zrozumienia relacji człowieka do Boga.

Rodzi się więc problem, jak dzieci głuche będące wiekowo w stadium myślenia formalnego rozumieją pojęcia i wydarzenia o charakterze religijnym, przeważnie abstrakcyjnym. Aby ocenić poziom rozumienia tych pojęć, zostały przeprowadzone badania młodzieży w wieku 14–16 lat w normie intelektualnej. Przebadano 50 uczniów z wadą słuchu, chłopców i dziewczynek (grupa zasadnicza), oraz analogiczną grupę uczniów słyszących (grupa kontrolna). Wszyscy badani pochodzili z rodzin katolickich i uczęszczali na katechezę szkolną. Zastosowano następujące metody:

- 1) definiowanie wybranych pojęć religijnych,
- 2) interpretacja treści pojęcia przez rysunek,
- 3) wybór zdań adekwatnie charakteryzujących przedstawione na obrazkach wydarzenia religijne.

ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ

DEFINIOWANIE POJĘĆ RELIGIJNYCH

Metoda zawiera dziesięć pojęć: Bóg, Chrystus, kościół, masza św., modlitwa, chrzest, piekło, niebo, anioł, grzech. Zadaniem badanego było podanie krótkiego ich określenia (zdefiniowanie). Metoda bada znajomość treści wymienionych pojęć, ich zrozumienie i umiejętność przekazania w formie pisemnej.

Odpowiedzi były oceniane w skali trzystopniowej:

- 2 pkt – odpowiedź pełna,
- 1 pkt – odpowiedź niepełna, ale wystarczająca,
- 0 pkt – odpowiedź błędna lub brak odpowiedzi.

Młodzież z wadą słuchu, określając pojęcie BÓG, najczęściej odwoływała się do nieba, jako miejsca przebywania, utożsamiała Go z drugą osobą boską –

Jezusem Chrystusem, Stwórcą, bądź wymieniała przymioty Boga (dobry, jak ojciec, święty itp.). Młodzież słyszczą podawała katechizmowe definicje: „Duch nieskończenie doskonały, wszechmocny, Stwórca świata i człowieka, Sędzia doskonały, Ojciec, jedna z trzech Osób Boskich, kochający świat i człowieka”.

CHRYSYTUS – przez uczniów niesłyszających łączony był z imieniem własnym – Jezus lub Dobrym Pasterzem, kojarzony z krzyżem, ukrzyżowaniem i nastrojem smutku. Znalazły się również określenia odwołujące się do obecności sakramentalnej Chrystusa. Uczniowie słyszący w swoich definicjach najczęściej pisali: „Syn Boży stał się człowiekiem, umarł na krzyżu i zmartwychwstał dla naszego zbawienia, jedna z trzech Osób Boskich”. W niektórych wypowiedziach znalazły się również bardziej osobiste odniesienia do Chrystusa, np.: „Ten, który za mnie umarł, dla mojego zbawienia; jest moim Przyjacielem, do Niego się modłę”.

KOŚCIÓŁ młodzież niesłyszczą określała wymieniając różne wydarzenia liturgiczne, mające miejsce w kościele, kojarzyła z modlitwą lub „chodzeniem do kościoła”. Tylko w pojedynczych przypadkach w definicji znalazło się określenie wspólnoty. Natomiast młodzież słyszczą przede wszystkim podkreślała, że Kościół to wspólnota, która pod przewodnictwem papieża wyznaje tę samą wiarę, dąży do zbawienia, założona przez Chrystusa. Często umieszczała również drugie znaczenie jako budowli, miejsca spotkania i modlitwy dla wierzących.

NIEBO w podanych definicjach, zarówno u młodzieży niesłyszającej, jak i słyszającej, to najczęściej miejsce przebywania Boga lub sam Bóg, czasem to również miejsce przebywania ludzi dobrych, jako nagroda za dobre życie, szczęście wieczne. Słyszący podawali definicje pełne, umieszczając w większości wszystkie wyżej wymienione określenia. W definicjach uczniów niesłyszających znalazło się dużo określeń skojarzeniowych, np.: „w górze”, „niebieskie” itp.

Definiując pojęcie MSZA ŚW. u uczniów niesłyszających najczęściej pojawiał się kościół jako miejsce odprawiania mszy św. Kojarzono ją również ze zgromadzonymi ludźmi, modlitwą do Boga oraz różnymi okolicznościami towarzyszącymi mszy św., jak np.: psalm, śpiewy. Uczniowie słyszący podkreślali, że jest to ofiara Chrystusa, składana z nas, dla nas, dla naszego zbawienia, dla Boga, ofiara bezkrwawa. Pisali również o obowiązku uczestniczenia we mszy św., wspólnej modlitwie wierzących, o przeżywaniu mszy św.

GRZECH młodzież niesłyszczą utożsamiała ze złym uczynkiem, ogólnym pojęciem zła lub podawała konkretny przykład (np.: kłamstwo, kradzież, bójka). Czasem grzech łączono z tym, który go popełnia – grzesznikiem. W przeciwieństwie do młodzieży słyszającej – bardzo rzadko łączyła grzech z odnoszeniem się człowieka do Boga. Ta ostatnia oprócz formuły z katechizmu – grzech to świadome i dobrowolne przekroczenie Przykazań Bożych lub kościelnych – pisała, że jest to obraza Pana Boga, nieposłuszeństwo względem Niego, zło, które prowadzi do zguby i z którego powinniśmy się spowiadać.

Na szczególną uwagę zasługują definicje podane przez niektórych uczniów niesłyszających. Rozumieli oni grzech jako uczynek i podawali, że może być grzech

dobry i grzech zły. Grzech dobry utożsamiali z dobrym uczynkiem, zły ze złym uczynkiem (np.: pożyczka jest „grzechem dobrym”, zabierać coś komuś – „grzechem złym”).

ANIOŁ najczęściej określany był przez uczniów niesłyszących jako ten, który pomaga, do którego zwracamy się o pomoc. Wymieniano również jego przymioty (np. dobry), kojarzono z niebem, czyli miejscem przebywania. Uczniowie słyszący podawali na ogół definicje katechizmowe: duch czysty nie posiadający ciała, ale mający rozum i wolną wolę, wysłannik Boga, opiekujący się człowiekiem, symbol dobra, Wspominali także, iż każdy człowiek ma swojego anioła (Anioła Stróża) i powinien prosić go o pomoc i opiekę.

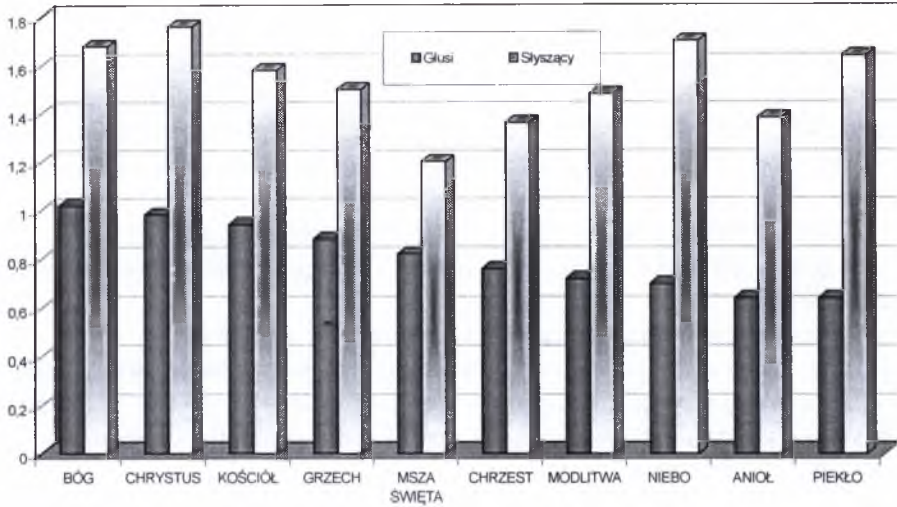
Młodzież słysząca definiowała PIEKŁO jako miejsce przebywania złych ludzi, miejsce kary wiecznej dla nich, czasem miejsce przebywania szatana, złych duchów, które sprzeciwiły się Bogu. W piekle przebywają ci, którzy umarli w grzechu, nie skorzystali z miłosierdzia Bożego, ze spowiedzi. Wypowiedzi uczniów niesłyszących były bardzo fragmentaryczne, często brakowało definicji. Podawano także różne skojarzenia („gorąco”, „ogień”, „zły”).

Pojęcie MODLITWA badana młodzież niesłysząca łączyła z człowiekiem modlącym się w różnych intencjach, okolicznościami modlitwy (posiłek, święto), bądź podawała przykłady konkretnej modlitwy („Ojczy nasz”, „Zdrowaś Mario”). Definicje modlitwy podawane przez młodzież słyszącą odnosiły ją przede wszystkim do Boga; jest to rozmowa z Bogiem, w której zanosimy nasze prośby, dziękujemy za życie, rodziców, otrzymane łaski, przepraszamy Boga. Często podawano rodzaje modlitwy: ustna, myślna, liturgiczna, indywidualna, codzienna.

W porównaniu do innych pojęć, definiowanych w tym teście, MODLITWA miała najwięcej osobistych odniesień, odbiegających od sformułowań katechizmowych (np.: to ucieczka do Jezusa, modlitwa potrafi zdziałać cuda, jest ukojeniem, tak jakby spragnionemu podać wodę na pustyni, pokój we wspaniałym hotelu z mnóstwem drzew dookoła; poprzez modlitwę możemy Bogu opowiedzieć o wszystkim).

Uczniowie niesłyszący określali CHRZEST przez odwołanie się do osoby małego dziecka, obrzędu pokropienia wodą, ujmowali jako rytuał odbywający się po urodzeniu dziecka. Określenia mówiące o włączeniu do wspólnoty Kościoła, o oczyszczeniu czy wsparciu występowały bardzo rzadko w tej grupie badanych – w przeciwieństwie do definicji podawanych przez uczniów słyszących. Dla nich chrzest jest również pierwszym sakramentem, koniecznym do przyjęcia pozostałych; jest włączeniem do wspólnoty dzieci Bożych; gładzi grzech pierworodny, daje łaskę uświęcającą; zapewnia nas, że Bóg się nami opiekuje, wspiera.

Ogólny poziom wypowiedzi uczniów niesłyszących był niski (ryc. 1). Określenia były krótkie, fragmentaryczne, niepoprawne stylistycznie (choć to ostatnie nie decydowało o ocenie poprawności wypowiedzi); w przeważającej

Ryc. 1. Średnie wyniki w definiowaniu pojęć religijnych dla grupy eksperymentalnej i kontrolnej
Mean results in defining the religious notions for the experimental and control groups

ilości było to wyliczanie elementów niż pełne określenia. Przeciętnie praca badanej osoby zawierała jedno określenie pełne, około sześciu wypowiedzi wystarczających i trzy braki lub odpowiedzi błędne. Najlepiej zdefiniowane były pojęcia BÓG, CHRYSZTUS, KOŚCIÓŁ, GRZECH i MSZA ŚWIĘTA, czyli odwołujące się do codziennych doświadczeń, praktyk religijnych, najczęściej poruszanych na katechezie szkolnej tematów religijnych.

Definicje podane przez młodzież słyszącą były na istotnie wyższym poziomie (wszystkie różnice statystycznie istotne; $p < 0,001$). W większości przypadków odwoływały się do wiedzy katechizmowej; były pełniejsze, dokładniejsze. Cechą zdecydowanie odróżniającą je od określeń podanych przez uczniów niesłyszących było również ich osobiste odniesienie (definicje: modlitwy, nieba, Chrystusa). Niektóre zawierały własne spostrzeżenia, osądy czy oceny (np.: Kościół – to łatwiejsza droga zbawienia, lecz nie jedyna, ..., można pojechać na parę dni w góry, tam też jest Bóg i czasem bardziej dostępny; ludzie chodzą do kościoła, żeby pokazać się sąsiadom, jednak uważam, że powinno się chodzić do kościoła; Chrystus – jest wspaniałym Zbawcą, bo potrafi wybaczać; grzech – w stu procentach zgadzam się, że nie powinno się go popełniać, ale to mi się nie udaje; niebo – tam każdy dobry człowiek zazna prawdziwego szczęścia, widząc Boga twarzą w twarz).

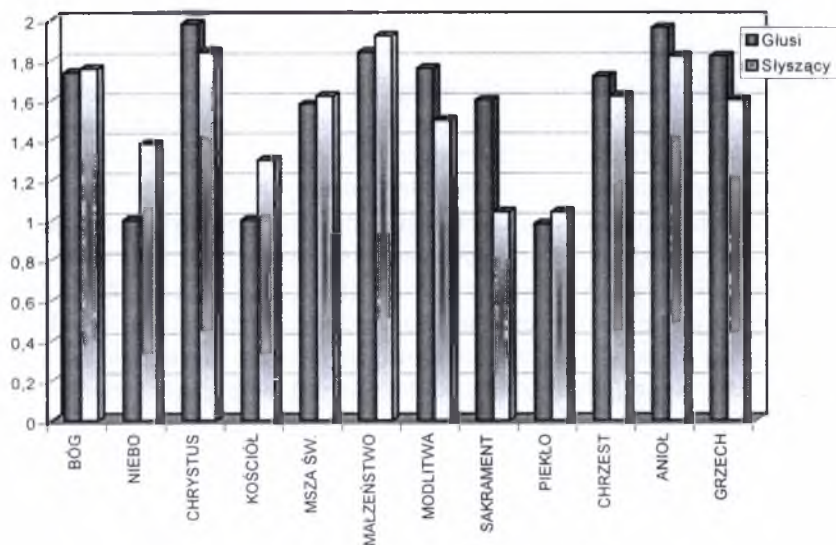
INTERPRETACJA TREŚCI POJĘCIA PRZEZ RYSUNEK

W tej metodzie młodzież miała za zadanie przedstawić na rysunku następujące pojęcia: piekło, niebo, kościół, msza św., sakrament, chrzest, Bóg, modlitwa, małżeństwo, Anioł, Chrystus. W ocenie rysunku brano pod uwagę treść i formę. Treść dotyczyła zgodności rysunku z pojęciem. Oceniano ją w skali trzystopniowej:

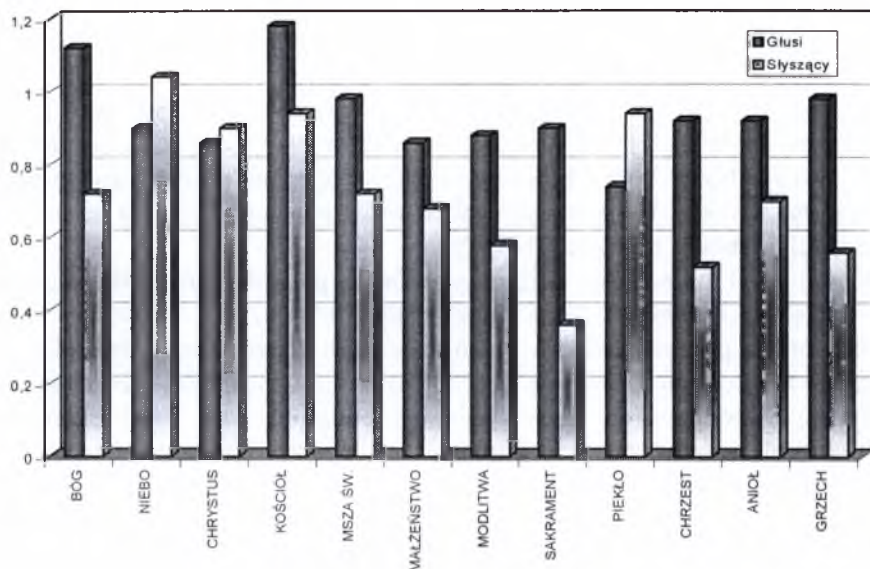
- 2 pkt – treść rysunku w pełni odpowiadała treści pojęcia,
- 1 pkt – nieistotny związek rysunku z treścią pojęcia, brak istotnych elementów,
- 0 pkt – zupełny brak związku rysunku z treścią pojęcia.

Formę oceniano, gdy istniała przynajmniej przypadłościowa zgodność rysunku z treścią pojęcia. Brano w niej pod uwagę bogactwo elementów, kolorystykę i rozplanowanie przestrzenne. Formę oceniano również na skali trzystopniowej, przyznając:

- 2 pkt – w przypadku występowania wszystkich wyżej wymienionych kryteriów w znacznym stopniu,
- 1 pkt – gdy nie wszystkie kryteria formy były obecne w rysunku lub niektóre tylko w nieznacznym stopniu,
- 0 pkt – gdy forma rysunku była bardzo uboga (np.: pojedynczy element narysowany w jednym kolorze i bardzo słabą kreską).

Ryc. 2. Średnie wyniki ze względu na treść rysunku dla grupy zasadniczej i kontrolnej
Mean results regarding the contents of a drawing for the principal and control groups

Ryc. 3. Średnie wyniki ze względu na formę rysunku dla grupy zasadniczej i kontrolnej
Mean results regarding the form of a drawing for the principal and control groups

W wynikach badanej grupy wystąpiła wyraźna różnica w większości pojęć między treścią a formą. Pod względem treści (ryc. 2) pojęcia były znacznie lepiej ilustrowane, natomiast forma (ryc. 3) kształtowała się na niższym poziomie. Takie pojęcia jak: Bóg, Chrystus, anioł, małżeństwo, grzech, modlitwa były ukazane adekwatnie, gdyż występowała tu personifikacja, która jest typowa dla przedstawiania tych pojęć. Adekwatność treściowa obniżyła się znacznie w przypadku pojęć abstrakcyjnych (piekło, niebo, kościół). Pojęcia te były konkretyzowane.

Bóg przedstawiany był najczęściej pod postacią starca, wychylającego się spoza chmur, a więc obraz odpowiadający podręcznikowym przedstawieniom Boga-Stwórcy. W niektórych przypadkach znalazły się również dodatkowe elementy stworzonego świata (słońce, księżyc, ziemia, rośliny). Zawsze widoczny był związek Boga z niebem. Natomiast młodzież słysząca rzadko ukazywała Boga w ten sposób. Najczęściej rysowali oni znane w ikonografii „Okno Opatrzności” symbolizujące obecność Boga.

Na rysunkach młodzieży z wadą słuchu niebo było ilustrowane przez chmury (wpływ języka migowego, który na dwa znaczenia pojęcia „niebo” ma tylko jeden znak). Czasem widoczny był związek pojęcia nieba z Bogiem przez połączenie tych dwóch rysunków. W przypadku uczniów słyszących sam błękit bardzo rzadko był ilustracją nieba. Najczęściej umieszczali na jego tle „Okno Opatrzności”, personifikacje aniołów i świętych. Niektórzy uczniowie rysowali „bramę do nieba” i stojącego przed nią świętego Piotra z kluczami lub drogę

opisaną warunkami dobrego życia prowadzącą do Boga („Oka Opatrzności” bądź światła). Umieszczali również napisy – hasła tożsame z pojęciem nieba, jak np.: szczęście, wieczność, dobro, świętość, pokój itp.

Chrystus był przedstawiany przez uczniów niesłyszących bądź jako Zmartwychwstały bądź jako Ukrzyżowany. Na niektórych rysunkach widoczne było serce jako symbol miłości Chrystusa. Młodzież słysząca oprócz wymienionych wyżej przedstawień Chrystusa rysowała również postacie eucharystyczne (chleb i wino) lub symbole literowe (IHS, P).

Kościół był najczęściej konkretyzowany i przedstawiany jako budynek z zaznaczeniem elementów charakterystycznych, czyli krzyża, wieży, dzwonnicy. W niektórych przypadkach na rysunku znaleźli się również ludzie idący do kościoła. Rysunki uczniów słyszących podkreślały rozumienie Kościoła jako wspólnoty (najczęściej nie rysowali samego budynku, tylko ludzi zgromadzonych wokół krzyża, ołtarza, kapłana czy postaci Chrystusa, dodatkowo umieszczając podpis – wspólnota).

Mszę św. obydwie grupy badanych obrazowały przez postać księdza celebrującego Eucharystię. Widoczne były takie elementy, jak: ołtarz, palące się świece, kielich, tabernakulum. Na niektórych rysunkach umieszczano również grupę wiernych zgromadzonych wokół ołtarza.

Przedstawieniem małżeństwa byli stojący obok siebie mężczyzna i kobieta. Często ich strój wskazywał na ceremonię zaślubin. W niektórych przypadkach umieszczano również postać księdza błogosławiącego związek małżeński. Kapłan, stroje ślubne były obecne częściej na rysunkach uczniów niesłyszących niż słyszących. Ci ostatni wielokrotnie przedstawiali małżeństwo w postaci symbolu; złączonych obrączek, serc, dwóch kwiatów wyrastających z jednej łodygi. Oni też częściej rysowali małżeństwo jako całą rodzinę (rodziców z dziećmi), a nie tylko małżonków.

Badana młodzież ilustrowała modlitwę przez postać człowieka modlącego się, klęczącego, zwróconego w stronę obrazu lub krzyża. Uczniowie niesłyszący często konkretyzowali to pojęcie, rysując różaniec lub sam krzyż.

Sakrament był ukazywany jako jeden z siedmiu sakramentów. Najczęściej był to sakrament pokuty przedstawiony w postaci spowiadającego się człowieka. W wielu przypadkach, zwłaszcza uczniów słyszących, narysowany był symbol Eucharystii (hostia, kielich, skrót IHS, serce itp.), a także sama postać Chrystusa.

Piekło było najczęściej konkretyzowane do postaci diabła z dołączonymi elementami ognia, widel. W przypadku interpretacji tego pojęcia przez uczniów z wadą słuchu znalazły się elementy nieadekwatne do treści, np.: kwiaty. Natomiast niektórzy uczniowie słyszący przedstawiali piekło, jako przeciwieństwo nieba, rysując schody lub drogę prowadzącą do szatana czy ognia, bądź przestrzeń wypełnioną słowami symbolizującymi piekło (zło, nieszczęście, wieczne potępienie).

Chrzest ilustrowano przez ukazanie małego dziecka i czynność polania wodą. Obecne były również postacie rodziców i księdza dokonującego tego obrzędu. Młodzież słyszcząca próbowała przedstawić to pojęcie w sposób symboliczny, np.: nadgryzione jabłko (symbol grzechu pierworodnego) przekreślone dwoma liniami i unoszącą się gołębicę, czy polanie wodą.

Interpretacja pojęcia Anioła odwoływała się do popularnych przedstawień w postaci młodej osoby o długich włosach, z aureolą nad głową i ze skrzydłami. Na niektórych rysunkach dołączony był również element nieba lub przedstawienie Anioła Stróża prowadzącego drugą osobę. W zasadzie nie było tu różnic między rysunkami uczniów niesłyszających i słyszających.

Grzech obrazowany był przez przedstawienie jakiegoś złego uczynku (kradzież, bójka) lub jego skutków (widoczne u osoby ślady pobicia, złamana ręka itp.). Kilka osób posłużyło się symbolem przez narysowanie czarnego serca, czasem z widocznymi kroplami krwi. Młodzież słyszcząca odnosiła to pojęcie do X Przykazań Bożych; rysowała przekreślone Tablice Mojżeszowe czy człowieka mówiącego: „Na tym mi nie zależy” lub odwracającego się od tych tablic. Na niektórych rysunkach to pojęcie było powiązane z pojęciem piekła.

Podsumowując wyniki obydwu badanych grup, adekwatność treściowa w przypadku rysunków uczniów słyszających była na wyższym poziomie niż u uczniów niesłyszających. Trafniej oddawali oni znaczenie pojęcia, jego zasadniczą treść. Widoczne to było w ilustrowaniu pojęcia kościoła ($p < 0,001$), gdzie w przypadku rysunków uczniów słyszających można mówić o pełniejszym oddaniu jego treści, a więc jako wspólnoty wierzących, a nie jako budynku, oraz pojęć – niebo i piekło; obok skojarzeniowych personifikacji anioła i szatana znalazły się elementy ukazujące ich treść jako pewien stan (szczęście, wieczna radość – nieszczęście, potępienie), a nie tylko miejsce.

W niektórych przypadkach uczniowie z wadą słuchu uzyskali wyższe wyniki: anioł ($p > 0,05$), sakrament ($p < 0,001$), grzech ($p > 0,05$). Wynik spowodowany jest unikaniem rysowania niektórych pojęć (zwłaszcza tych wymienionych) przez słyszających, zostawianiem pustego miejsca lub wyjaśnieniem, że nie potrafi czegoś narysować (najczęściej postaci ludzkiej), co jest bardzo charakterystyczne dla aktywności rysunkowej w okresie adolescencji, w którym wzrasta krytycyzm wobec własnych umiejętności i ogólna niechęć do rysowania.

W ocenie formy rysunków młodzież z wadą słuchu uzyskiwała wyższe wyniki niż młodzież słyszcząca. Wystąpiło tu duże bogactwo elementów dodatkowych, szczegółów, bogata kolorystyka i dobre rozplanowanie przestrzeni. Analiza wyników wewnątrz grupy uczniów z uszkodzonym słuchem wykazała, iż kolorystyka rysunków, bogactwo elementów wzrasta wraz z poziomem głuchoty. Uszkodzenie analizatora słuchowego sprawia, że na znaczeniu zyskują bodźce wzrokowe, ich barwa, wielość – i one są przede wszystkim zapamiętywane, a następnie odtwarzane. Jednak bogatsza kolorystyka towarzyszyła często nieadekwatności treściowej ilustracji z definiowanym pojęciem.

Uczniowie słysząc częściej posługiwali się symbolami oszczędnymi w elementy dekoracyjne. Umieszczali natomiast dużo słownych komentarzy, opisów i wyjaśnień, zwłaszcza tam, gdzie mieli trudności z adekwatnym oddaniem treści pojęcia, np.: sakrament ($p < 0,001$), niebo ($p > 0,05$), bądź starali się ukazać pojęcie w formie historyjki czy zdarzenia, niebo ($p > 0,05$), grzech ($p < 0,001$), piekło ($p > 0,05$).

TEST WYBORU TYTUŁU DLA OBRAZKA

Metoda zawiera 34 obrazki przedstawiające sceny ewangeliczne i wydarzenia z życia religijnego. Znajdują się tutaj: *Modlitwa w Ogrójcu*, *Złożenie do grobu*, *Biczowanie*, *Zmartwychwstanie*, *Jezus naucza apostołów*, *Komunia św.*, *Trzej królowie*, *Msza św.*, *Zesłanie ducha św.*, *Poświęcenie pokarmów*, *Wielki piątek*, *Wniebowzięcie*, *Boże Ciało*, *Chrzest w Jordanie*, *Środa popielcowa*, *Namaszczenie chorych*, *Modlitwa różańcowa*, *Modlitwa przed posiłkiem*, *Spowiedź św.*, *Trójca św.*, *Chrzest dziecka*, *Małżeństwo*, *Boże Narodzenie*, *Powołanie apostołów*, *Umycie nóg*, *Śmierć na krzyżu*, *Dobry pasterz*, *Jezus w świątyni*, *Kana Galilejska*, *Ostatnia wieczerza*, *Wjazd do Jerozolimy*, *Modlitwa przy grobie*, *X przykazań*, *Jan Chrzciciel* oraz jeden dodatkowy obrazek służący jako przykład (nie punktowany). Obok każdej z ilustracji znajdowały się cztery zdania, mogące stanowić tytuł odpowiedniego wydarzenia. Jedno z nich było adekwatne do treści przedstawionej na obrazku. Pozostałe odwoływały się tylko do niektórych elementów obrazka, opisywały wydarzenia z życia codziennego, pomijając charakter religijny lub biblijny, bądź były powszechnie powtarzаныmi stwierdzeniami o mało istotnym związku z sytuacją przedstawioną na obrazku.

Zadaniem badanego było podkreślenie jednego z czterech zdań adekwatnie opisującego wskazany obrazek. Zadania były oceniane w skali dwustopniowej:

- 1 pkt – prawidłowy tytuł obrazka,
- 0 pkt – błędny tytuł obrazka.

Analiza wyników wykazała, że młodzież z wadą słuchu najtrafniej dawała tytuły takim obrazkom, jak: *Chrzest dziecka*, *Modlitwa przy grobie*, *Komunia św.*, *Msza św.*, *Boże Narodzenie*, *Spowiedź św.*, *Modlitwa różańcowa*. Średnie dla tych ilustracji zawarły się w przedziale od 0,64 do 0,72. Zatem najtrafniejsze odpowiedzi dotyczyły tych obrazków, które angażują życie rodzinne, często się powtarzają oraz wymagają osobistego uczestnictwa. Największe trudności z wyborem prawidłowych rozwiązań miała młodzież z następującymi wydarzeniami: *Trójca św.*, *Jan Chrzciciel*, *Wniebowzięcie*, *Powołanie apostołów*, *Modlitwa w Ogrójcu*, *Dobry pasterz*. W tych przypadkach średnie wahały się od 0,12 do 0,34. Wszystkie wymienione tu sytuacje wiążą się z wiedzą religijną, często odwołują się do symboliki wyrażającej treść o charakterze czysto abstrakcyjnym (np.: *Trójca św.*)

Na podstawie analizy testu można stwierdzić, iż młodzież często dawała odpowiedzi odnoszące się nie do całego wydarzenia zilustrowanego na obrazku,

ale do niektórych jego elementów. Przykładowo scena ilustrująca Dobrego Pasterza rozumiana była konkretnie. Podkreślali zatem zdanie: „Pan Jezus opiekuje się zwierzętami”. Natomiast w przypadku sceny złożenia Chrystusa do grobu wybierali tytuł: „Pan Jezus był bardzo zmęczony i zasnął”. Do określenia Trójcy św. wybierany był często tytuł „Królestwo Boże”. Przemianę wody w wino w Kanie Galilejskiej nazywano: „Wodę przechowuje się w dużych beczkach”. Taki ukonkretniony sposób rozwiązywania testu widoczny był szczególnie w przypadku scen i wydarzeń biblijnych.

Wyniki uzyskane przez młodzież słyszącą były na znacznie wyższym poziomie. Średnie zawierały się w przedziale od 0,85 do 1,0 (z wyjątkiem obrazka *Trójca święta*; $M=0,64$). Dla tej grupy badanych test okazał się bardzo łatwy, a decydującą rolę mogło odegrać dobre rozumienie tekstu i prawidłowe rozpoznawanie zilustrowanych sytuacji religijnych i biblijnych.

WNIOSKI

Uzyskane wyniki badań wyraźnie wskazują na różnice w zakresie rozumienia pojęć religijnych, sposobu ich definiowania i interpretowania. Rozumienie treści religijnych u młodzieży niesłyszącej dokonuje się dzięki percepcji i doświadczeniu. Organizowane jest w schematy pojęciowe, głównie dzięki językowi migowemu, dlatego religijność głuchych jest konkretyzowana i kształtowana bardziej na intuicji niż na wiedzy.

Zakres rozumienia pojęć religijnych u młodzieży z wadą słuchu jest zawężony i niepełny. Wypowiedzi zarówno pisemne, jak i przez rysunek często pomijały istotną treść definiowanych pojęć, natomiast zawierały wiele elementów mało istotnych, kojarzonych sytuacyjnie z definiowanymi pojęciami, pomijając kontekst religijny.

Najpełniej i najtrafniej badana młodzież rozumiała, definiowała i obrazowała te treści religijne, które odwołują się do najbardziej znanych ujęć katechizmowych (np.: Bóg, Chrystus), dotyczą bezpośrednich przeżyć badanych (grzech, modlitwa, msza św.), angażują życie rodzinne, bądź odwołują się do tradycji religijnych i narodowych (modlitwa, życie sakramentalne, święta i obrzędy liturgiczne).

Trudności w adekwatnym ukazywaniu treści religijnych dotyczyły zwłaszcza pojęć o charakterze abstrakcyjnym (niebo, piekło, kościół, niektóre sakramenty i pojęcia teologiczne) oraz wymagających większej wiedzy religijnej, wychodzącej poza osobiste doświadczenie (sceny biblijne). W tych przypadkach często występowały nieadekwatne odpowiedzi, błędne skojarzenia, odwołujące się do sytuacji z życia codziennego, ale nie o charakterze religijnym (Test Wyboru Tytułu dla Obrazka). Użyta przez badaną młodzież symbolika jest charakterystyczna dla naiwnego i często fałszywego rozumienia treści religijnych.

Młodzież słysząca przy interpretowaniu i definiowaniu pojęć religijnych bazuje na wiedzy umożliwiającej rozumienie i przeżywanie religijności transcendentnie, gdyż istotną rolę pełnią tu pojęcia abstrakcyjne, ujmujące wiedzę religijną w kategoriach symbolicznych.

Analiza wyników badań pozwala także na sformułowanie następujących postulatów:

1. Kształtowanie pojęć religijnych powinno odbywać się poprzez analogię do znanych i rozumianych, także doświadczanych przez dziecko sytuacji i czynności. Treści religijne powinny być przedstawiane w formie konkretnej przez barwne ilustracje, inscenizacje, a także przezrocza i filmy.

2. Ważne jest również osobiste uczestniczenie dziecka w przeżyciach religijnych w domu, w kościele. Przeżycia te powinny być często powtarzane i w miarę możliwości interpretowane przez osoby współuczestniczące, a potem przez samo dziecko.

3. Uczucia miłości, szacunku, przywiązania, akceptacji z sytuacji rodzinnej powinny być przenoszone na odniesienia dziecka do Boga. Symbolika czynności sakramentalnych powinna być interpretowana zarówno słownie, jak i ukazywana poprzez postawę rodziców, rodzeństwa i całej wspólnoty rodzinnej.

4. Na katechezie dziecko powinno nie tylko nabywać nowe pojęcia religijne, ale również poszerzać zakres wcześniej przyswojonych pojęć.

5. Wiedza religijna powinna być kształtowana równolegle z praktyką religijną. Przykład i zaangażowanie dorosłych powinny zawierać aspekt zarówno poznawczy, jak i emocjonalny, a także działaniowy, aktywizując motywację dziecka do uczestnictwa w przeżyciach religijnych.

BIBLIOGRAFIA

- Bazylak J., *Postawy religijne młodzieży i ich związki z wybranymi elementami osobowości*, Warszawa 1980.
- Gałkowski T., Kaiser-Grodecka I., Smoleńska J., *Psychologia dziecka głuchego*, PWN, Warszawa 1988.
- Geppertowa L., *Niektóre problemy rozumienia tekstu przez głuchoniemych*, [w:] W. Szewczuk (red.), *Psychologia rozumienia. Materiały Międzynarodowego Sympozjum*, Warszawa 1968.
- Gregory S., Bishop J., Sheldon L., *Deaf Young People and their Families*, Cambridge University Press 1995.
- Marschark M., *Raising and Educating a Deaf Child*, Oxford University Press 1997.
- Prier O., (1992). *Dziecko z uszkodzonym narządem słuchu*, WSiP, Warszawa 1992.
- Stachyra J., *Kształtowanie się wybranych funkcji psychologicznych u dzieci z wadą słuchu w świetle badań*, [w:] A. M. Chodakowska (red.), *Człowiek niepełnosprawny*, UMCS, Lublin 1994.
- Walesa Cz., *Psychologiczna analiza rozwoju religijności człowieka ze szczególnym uwzględnieniem pierwszych okresów jego ontogenezy*, [w:] Z. Chlewiński (red.), *Psychologia religii*, KUL, Lublin 1982.
- Witkowski T., *Rozumieć problemy osób niepełnosprawnych*, MDOB, Warszawa 1993.

SUMMARY

Verbal communication plays an important role in the religious development of a child. From the early childhood parents inform the child about the necessity of respecting and loving the Transcendent Being. Initially, the child acquires this information through analogy. In the course of time it forms the notions on different levels of abstraction on the basis of the developing ability to speak. The speech development is made more difficult in the children with a hearing defect. Therefore, understanding of abstract notions is much more narrow.

In order to view this problem, a group of 100 pupils (50 deaf ones and 50 hearing ones at the age of 14 to 17 were studied. The following methods were used:

1. Definition of religious notion,
2. Interpretation of the content of a notion through a drawing,
3. A choice of sentences which adequately describe the drawings presenting religious event.

The methods applied in the study showed a different way of defining the notions and understanding the religious events by the examined pupils. As for the deaf group of young people, concretization is dominating, where the contents of visual perception, and not the contents contained in the notions of different level of abstraction, play the most important role. Poor understanding of the contents of religious notions is different in different pupils and it is related to the speech ability, intellectual level, and also religious behaviours acquired mainly in the family environment.

